

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОНДАХ ВІДДІЛУ РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА

Ірина Сус

*молодший науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Здійснено огляд рукописних словників — пам'яток української мови XIX — початку XX ст., які зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Ключові слова: *лексикографічні пам'ятки української мови XIX — початку XX ст., рукописний словник, тип словника, українська лексика.*

The paper deals with the manuscript Dictionaries — the monuments of the Ukrainian language in the XIXth — beginning XX centuries, which are preserving in the funds of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine.

Keywords: *Lexicography monuments of the Ukrainian language of the XIXth — beginning XX centuries, manuscript dictionary, type of the dictionary, Ukrainian vocabulary.*

Осуществлен обзор рукописных словарей — памятников украинского языка XIX — начала XX ст., которые хранятся в фондах Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника.

Ключевые слова: *лексикографические памятники украинского языка XIX — начала XX ст., рукописный словарь, тип словаря, украинская лексика.*

Лексикографічна робота стала одним із напрямів досліджень у руслі національно-культурного відродження в Західній і Наддніпрянській Україні в XIX ст. Тоді словники нової української мови в основному друкувалися як додатки до граматик, фольклорних збірок та ін., а словники української мови як окремі праці не були опубліковані й передані до фондів книгозбірень.

У фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігаються пам'ятки української лексикографії XIX — початку XX ст. Про більшість цих праць є тільки бібліографічні згадки [8], дві пам'ятки опубліковані

в кінці ХХ ст. [44; 57]. Однак частина рукописних словників залишилася поза увагою мовознавців.

Зокрема, у Бібліотеці «Народного Дому» зберігається перекладно-глумачний українсько-польсько-німецький словник «Матеріяли до словаря русскаго» 1822–1826 рр. греко-католицького священика, крилошанина Перемиської капітули та засновника її бібліотеки, просвітницького діяча, доктора богослов'я й філософії Івана Лаврівського (1773–1846) [27; 31, с. 432; 41, с. 25; 49, с. 158].

Словник, який охоплює близько 22 500 заголовних слів (шість томів), є неповним — містить матеріали на літери Б, В (I т.); Д, Є, Ж (II т.); З (III т.); Л, М (IV т.); С (V т.); Ф, Ч (VI т.).

I. Лаврівський належить до лексикографів першої половини ХІХ ст., які, «намагаючись відповісти на запит часу і покладаючись на власний досвід та інтуїцію, розширювали арсенал української мови за рахунок іншомовних запозичень (безпосередньо з польської, німецької, латинської та ін.), адаптуючи їх фонетично і правописно або вдаючись до калькування і власного словотворення» [7, с. 189]. Макро- й мікроструктура «Матеріялів ...» взяті зі «Słownika języka polskiego» (1805–1811) польського філолога, історика, славіста Б. С. Лінде (1771–1847) [50, с. 157], що на той час був авторитетним джерелом при укладанні словників слов'янських мов [60, с. 43].

Для порівняння наводимо зразки мікроструктури цих двох словників:

«Słownik języka polskiego» B. S. Linde	«Матеріяли до словаря русскаго» I. Лаврівського
Bakałarya, yi, f. 1. stopień akademicki, das Baccalaureat, eine academische Würde ... 2. nauczycielstwo dzieci, professoryja po miasteczkach, parafiach ... (I, 46)	Бакалѣрѣя, yi, f. stopień akademicki; das Baccalaureat, eine academische Würde. Наѣчане дѣтей, професоріа по мѣстечкахъ, парафіяхъ (I, 11 зв.)
Czarnoziem, u, m. grunt ziemi czarny schwarzer Grund, schwarzes Erdreich Grunt płaski, z wierchu niby czarnoziem. Przekopawszy ten czarnoziem, piasek pokazuje się (I, 349)	Чорноземъ, a, m. grunt ziemi czarnej, czarnoziem; Grund, schwarzes Erdreich. Грѣнтъ пласкій зверху нѣбы чорноземъ. Перекопавши тотъ чорноземъ показав сѣ пѣсокъ (VI, 143)

<p>Czternaście, czworoście stu cztery na dziesięć, vierzehn ... Summując pokolenia od Abraama do Dawida jest pokoleń czworoście. Czternaście kroć. Za czternaście dni, za dwa tygodnie, za dwie niedziele (I, 383)</p>	<p>Чотырнайцѣть чтырнайцѣть шпырнайцѣть шпырнайцѣть чтеры на dziesięć, vierzehn. Было поколѣнь въдь Абраама до Давыда чтырнайцѣть, чтырнайцѣтькротъ, чтырнайцѣть разы, За чтырнайцѣть дний, за два тыжнѣ, за двѣ недѣль (VI, 146 зв.)</p>
--	---

Заголовні слова та ілюстрації в «Матеріалах ...» українською мовою репрезентують специфічні риси лемківського, бойківського та надсянського говорів, а також вплив на них західнослов'янських мов, особливо польської, як наслідку міжмовних контактів [49; 61].

У фонді «Народного Дому» зберігається ще одна лексикографічна пам'ятка першої половини ХІХ ст. — перекладний польсько-церковнослов'янсько-український словник (близько 21 000 слів) [14, с. 223] «Прирѣчный словарь Полско-словенскій і Народно-Рѣскій, содержащъ в себѣ вся реченія польская, словенская и народно-рѣская...» [6] Теодора Витвицького (1783–1861) — священника у с. Далешеві на Буковині, просвітницького та громадського діяча [28, арк. 2; 44, с. 11].

Український мовознавець, дослідник «Прирѣчного словаря ...» Т. Вітвицького Й. Дзензелівський припускає, що словник свого часу не був надрукований через негативну рецензію Я. Головацького [14, с. 223]. «Прирѣчный словарь ...» Й. Дзензелівський опублікував у 1997 р. [44], зазначивши в передмові, що в словнику багато представлена діалектна, зокрема вузьколокальна, лексика, значна частина якої ще не фіксувалася [44, с. 19]. «Прирѣчный словарь ...» є найдавнішою пам'яткою, що фіксує фонетичні та морфологічні риси покутсько-буковинських говорів [11, с. 72-78].

У 1830-х рр. в Західній Україні справу національного відродження продовжили вихованці Львівської греко-католицької духовної семінарії та студенти Львівського університету, зорганізувавши народознавчий гурток «Руська Трійця», одним із напрямів діяльності якого була лексикографічна. Зокрема Я. Головацький, Г. Ількевич, М. Бульвінський, М. Устиянович, Й. Скоморовський та ін. під час

започаткованих етнографічних експедицій Галичиною, Буковиною та Закарпаттям записували народнорозмовну мову, що стала матеріалом для словників [19, с. 30, 89].

У фонді А. С. Петрушевича зберігається п'ятитомний українсько-польський словник «Матеріялы до руского словаря» одного з діячів «Руської Трійці» Йосифа Скоморовського (1819–1891), греко-католицького священика на Тернопільщині — у селах Богатківці, Підгайці (1839–1843) та в селі Велика Березовиця (1843–1891) [8, с. 61; с. 79–80; 59, с. 395]. Словник передав до бібліотеки «Народного Дому» автор, про що свідчить запис у першому томі рукопису: «Тіи матеріалы до руского Словаря жертвую до книгохранилища руского народного дому въ Л'вовѣ. Березовиця Велика въ Грудню 1862. Јосифъ Скоморовскій» [43, арк. 1].

Рукописи, даровані до бібліотеки «Народного Дому», часто залишалися в колекції рукописів українського історика, етнографа, засновника Руського народного інституту «Народний Дім» у Львові Антона Петрушевича й передані «Народному Дому» лише в 1888 р. Манускрипти колекціонера в бібліотеці «Народного Дому» склали окремих фонд — «Музей А. С. Петрушевича» [23, с. 267].

«Матеріялы ...» Й. Скоморовського були відомі в середовищі лексикографів другої половини ХІХ століття, зокрема О. Партицький використав їх як лексикографічне джерело при укладанні «Словаря нѣмецко-русского» [37, с. ІV]. «Матеріялы ...», крім багатой на запозичення народнорозмовної лексики, репрезентують українські народні церковно-обрядові терміни та етнографічні назви, зразки фольклору та живого народного мовлення. В українській лексичі зафіксовано найбільше особливостей бойківського, буковинсько-покутського, гуцульського та наддністрянського говорів [46].

Учасник «Руської Трійці» Іван Вагилевич є автором перекладного українсько-німецько-латинського словника «Idyotykon», що зберігається у фонді лексикографа [4]. «Idyotykon» є частиною рукописної монографії «Rozprawę o języku południowo-ruskim» І. Вагилевича. Словник відомий у двох варіантах — у ЛННБ України ім. В. Стефаніка та Бібліотеці РАН у Санкт-Петербурзі [8, с. 53]. Макроструктура львівського варіанта «Idyotykon-у» охоплює «близько 4 400 заголовних слів, Санкт-Петербурзького —

близько 5 400, і є копією, знятою на якомусь етапі підготовки словника до друку» [8, с. 53].

В «Idyotykon-i» автор указує на функціонування лексики в різних говіркових ареалах — лемківському, бойківському, гуцульському, буковинському, волинському та ін. У словнику переважає номінативна абстрактна й побутова лексика, ботанічні та зоологічні терміни [45].

І. Вагилевич також є автором етнографічних досліджень про гуцулів [62], бойків [61; 63] й лемків [5], що є «першими спробами публікації говіркового матеріалу з Підкарпаття» [26, с. 32] та «комплексної наукової розробки питань поділу українського населення Карпат на три етнографічні групи, окреслення їх територіального розміщення, характеристики господарського укладу життя, народного побуту, матеріальної і духовної культури» [18, с. 245]. Кожна розвідка містить словникові додатки діалектної лексики.

У фонді бібліотеки Інституту «Оссолінеум» у Львові зберігається рукописний варіант дослідження І. Вагилевича «Bojki. Szczerusko-słowiański w Galicyi» з додатком перекладного словничка бойківського говору, який містить 146 заголовних слів з польськими еквівалентами [60]. У передмові автор зазначив, що «składa się [słowniczek] prawie wyłącznie ze słowiańskich pierwiastków. Są poniekąd i cudze żywioły z właśnie jakim jest i sam lud» [60, s. 19].

У словничку зафіксовано побутову лексику — назви на позначення осіб за родинними стосунками, родом занять; природного рельєфу, предметів повсякденного вжитку та ін. Серед запозичень переважають румунізми, зокрема на позначення назв гірського ландшафту та пастухування: *berda* (арк. 19) ‘skalista góra’ — рум. *birgă* [20, с. 82], *watra* ‘ogień’ (арк. 19) — рум. *vătră* [16, Т. 1, с. 541], *kiczera* (арк. 20) ‘góra lesista’ [16, Т. 2, с. 440], *kołyba* ‘szałas’ (арк. 20) — рум. *colibă* [16, Т. 2, с. 510], *kulastra* ‘siara’ (арк. 20) — рум. *korástră* [16, Т. 2, с. 507].

Найбільша колекція рукописних лексикографічних пам’яток зберігається у фонді бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка. В архіві представлено словники української мови різних типів кінця XIX — початку XX ст., більшість яких — перекладні. Зокрема «Матеріали до українсько-російського словника» українського

письменника, публіциста, громадського діяча, ініціатора створення Наукового товариства імені Шевченка у Львові О. Кониського (1836–1900) [8, с. 64-65; 24; 54, с. 25] надійшли до бібліотеки разом з архівом письменника [17, арк. 23].

Макроструктуру словника становить апелятивна лексика, у тому числі фразеологізми — *на очі упасти* ‘страдатъ главною болезню; осліпнуть, на очі був упав’ (арк. 485), *увести в крест* ‘окрестить; міні сина Бог дав, іди в крест уведи’ (арк. 899). До заголовних слів наведено ілюстрації з живого мовлення й народної творчості: *дорогий* ‘дороже; хліб дорогший став’ (арк. 213), *закаблуки* ‘корки; дам лиха закаблукам’ (нар[одна] п[існя]) (арк. 280), *згуміти* ‘щуклится; тільки що зійшов на подвір’я та й зумів: Що такий брат бідний, да такий багатий став (казка)’ (арк. 282), указано на місцевість походження слова: *куцюба* ‘кочерга (около Бердичева)’ (арк. 395) ніщо ‘ничего; ніщо, кажуть край заробітний у нас (Черкасы)’ (арк. 522).

Словник репрезентує особливості мови північного та південно-східного наріч, зокрема форму особового займенника *він* у Р. та З. відм. одн. ч. і с. р. в прийменникових конструкціях без приставного *н*: *коло його* (арк. 882) [3, с. 121]; вживання інфінітива на –т’: *спитать* (арк. 797), *тримать* (арк. 889) [3, с. 126], конструкції із сполучником *да*: *він чоловік і моторний, да ледача жена* (арк.420) *руба да кладе* (арк. 383) [3, с. 203].

«Матеріали до українсько-російського словника» на літери В, Д-Ї, К-Я [8, с. 65; 34] невідомого автора — це 18 000 карток (4 × 11 см), написані тим самим почерком, що й «Матеріали словника до українських ботанічних назв» [32], були разом безсистемно складені. У 1994 р. їх як окремі праці впорядкував Б. Галас [8, с. 65].

Джерелами «Матеріалів до українсько-російського словника» були літературні твори, лексикографічні джерела та живе народне мовлення, на що вказують ремарки: *Величко* (Літопис Самійла Величка другої половини XVII — початку XVIII ст.), *Закр.* (Закревський М. Словарь малороссійскихъ идиомовъ (Старосветский бандуриста. — Москва, 1861, кн. 3), *Левч.* (Левченко М. Опытъ руско-украинскаго словаря (Київ, 1874), *бук.* — (буковинське), *вор.* — (воронезьке), *угор.* — (угорське) та ін.

У словнику, крім апелятивної лексики, зафіксовано оніми — антропоніми: *Марусенька* ‘Маничка’, *Панас* ‘Афанасій’; наведено ілюстрації до заголовних слів: *понаривати* ‘порыть, накопать; понаривали колодизів у футорці’, *пораза, поразка, поражка* ‘пораженіє; такая їм (туркам) поразка була’.

«Словар грецько-руський» (Перемишль, 1892) Дмитра Левкевича (1850–1917) — викладача української та німецької мов в Українській державній чоловічій гімназії в Перемишлі (1870–1912), гімназійного професора від 1899 р. [26, с. 222; 30; 52, с. 83] містить 16 000 заголовних слів на 733 з обох боків заповнених текстом картках (19.5 × 16 см). На звороті останнього аркуша словника записано: «Перемишль, дня 11 червня 1892 р. Дмитро Левкевич» (арк. 733 зв.). Переклад грецьких слів українською мовою здійснено в основному синонімічними відповідниками: *επίπονος* ‘важкій, трудний’ (арк. 227 зв.), *χυτρίς, ιδος* ‘горнець, глекъ’ (арк. 726 зв.), *όκα* ‘скоро, борзо, спішно, мерщій’ (арк. 731).

Українська лексика в словнику репрезентує мовні особливості західної частини говорів південно-західного наріччя, зокрема надсянського та бойківського — збереження давньої м’якості шиплячих: *сторожь* (арк. 712), *товаришь* (арк. 712 зв.) [15, с. 69]; збереження давньої м’якості [р] у кінці слова та складу: *лѣкаръ* (арк. 14), *проводирь* (арк. 5 зв.) [3, с. 235]; втрата епентетичного [л] після губних [б], [п], [в], [м], [ф] у дієслівних формах теперішнього часу І ос. одн.: *не спю* (арк. 451) [40, с. 377; 58, VI: к. 344; VII: к. 437]; сполучення *-ер-* замість давньої сполуки *рѣ*: *кервавий, закервавлений* (арк. 708 зв.) [15, с. 43]; творення прикметників вищого та найвищого ступенів порівняння за допомогою суфікса *-ійш-* част *ѣйше* (арк. 518 зв.) [3, с. 89] та ін.

У другій половині XIX — на початку XX ст. почався новий етап у розвитку української наукової термінології — формування національної терміносистеми різних галузей знань і культури. Тому, щоб зібрати й упорядкувати їх термінологію, створюються термінологічні словники [42, с. 708]. Зокрема у фонді Бібліотеки НТШ зберігаються «Матеріали до словника українських ботанічних назв» [32] невідомого автора, що містять близько 4 200 карток, однак їх пагінація не закінчена. В «Матеріалах ...» часто трапляються

ремарки: *Левч.* — Левченко М. Опыт руско-украинскаго словаря (Київ, 1874), *бесс.* — (бессарабське), *волин.* — (волинське), *подол.* (подільське).

Ботанічні назви подано з латинськими еквівалентами: *березка* ‘*Polygonum duneforum*’ (арк. 134), інколи з відсилковими ремарками до іншої назви: *зозуїлини слёзки* см. *кукушки* (арк. 1324) *зозуїлини слёзки* см. *зозулини рушнички* (арк. 1325), також подано варіанти одного номена: *Galantus nivalis* ‘коздрист, колорист, скорозрист, дикий чісник, ярник, могуряник, підсніжник’. За нашими спостереженнями, у «Матеріалах ...» представлено варіанти однієї назви з різних говіркових ареалів південно-західного та південно-східного наріч — *Plantago media* ‘швиговки полеві, язичок венжовий’ — волинського [21, с. 316]; ‘дротяники’ — середньонаддніпряньського [21, с. 316]; ‘товкачки’ — степового [21, с. 316]; *Ribes-uva-crispa* ‘оприя’ — лемківського [21, с. 348], ‘веприна’ — буковинського [21, с. 348], ‘агрест’ — подільського та степового [21, с. 348], ‘крижовник’ — слобожанського [21, с. 348] та ін.

«Матеріали до словника української юридичної термінології» (1920–1927) [51; 26, с. 223] автор Олександр (Лесь) Ткачук, суддя в м. Богородчани Івано-Франківської області [39, с. 5], передав до бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка в 1927 р. [17, с. 40]. У листі до українського юриста, етнографа, мовознавця, дійсного члена НТШ Володимира Охримовича (1870–1931) [22, с. 708] Лесь Ткачук повідомляв, що надіслав адресатові «Причинки до правничої термінології», які можуть послужити матеріалом до словника правничої термінології, а також зазначив, що велику кількість вміщених у «Причинках ...» народних юридичних термінів передав авторові начальник суду в Делятині Роман Гузар. На думку адресанта, ці матеріали варто було б переслати до секції з укладання словника української юридичної термінології при Академії наук [51, арк. 1-2].

У передмові до «Словника» автор зазначив, що «... завданням є вказати на занечищення чужими словами і формами правничого слівництва і подати справлену номенклатуру в дусі нашої мови [51, арк. 3]. За се діло повинні взяти ся люде з правничою освітою спільно з язикознавцями, бо щойно тоді буде термінологія одностайною і викінченою» [51, арк. 6].

На арк. 7 вміщено список скорочень наведених назв джерел у мікроструктурі словника: Словарь української мови (Київ, 1907–1909) Б. Грінченка, Малоруско-німецький словар (Львів, 1882, 1884) С. Желехівського, Часопись правнича. Місячник для теорії і практики (Львів, 1889–1891, 1894–1900) [38] та ін.

У мікроструктурі словника вказано джерела, в яких вже фіксувалося заголовне слово: *токмитель* ‘посередник; слова народні, вживані по цілій Україні (Сл[овники] Грінч[енка], Жел[ехівського], І. Кобил[янського]’ (арк. 157). Часто до заголовних слів наведено відповідники німецькою та польською мовами та розкрито їх етимологію — *змовляти ся* ‘(уживане не раз сл[ово] заговор і похідні слова — це російщина. Наше слово змова приходить в Статуті Литов[ському] і передають его всі словарі)’ (арк. 68), *нащадок* ‘потомок, Descendent, potomek сл[ово] потомок дістало ся до нас з чеської через польську мову’ (арк. 80), ілюстрації до заголовних слів — *присвідувати* ‘присвідчити свідки там присвідували (Делят[инський] пов[іт]) порів[няй]: Сей прийшов на свідкуванне, щоб свідкувати про світло, щоб усі вірували через него (Куліш-Пулюй, переклад Євангелія)’ (арк. 129) та ін.

«Малый словарець уживаныхъ слѣвъ гуцульскихъ зѣбранныхъ въ Жабю Слупійць (1894–1896)» [25] Володимира Коржинського (1863–1897) — священика, працівника церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Жаб’ї Слупейка (тепер с. Верховина Івано-Франківської області) (1890–1897) [29; 59, s. 314]. «Словарець...» вміщений на 56 аркушах та обрамлений в картонні палітурки (24.5 × 35.5 см).

Опис «Малого словарця ...» здійснила В. Черняк [55], зазначивши, що цей словничок тлумачного типу налічує 996 заголовних слів — переважно побутову лексику: назви одягу та прикрас, страв, посуду, знарядь, звичаїв, обрядів та ін. [57, с. 190].

У фонді бібліотеки НТШ зберігається також «Словник іншомовних слів» (1914 р.) [9; 26, с. 223] Івана Голубовича (1874–1945) — педагога, етнографа, самодіяльного композитора, діяча товариства «Просвіта». У 1916–1926 рр. І. Голубович учителював у селах Заболотів, Завалля і Петрів (тепер Івано-Франківської області), також Ждиня та Карлів на Лемківщині [1].

Словник тлумачного типу налічує понад 2 100 заголовних слів на літери А-К, розміщених на 311 картках (21 × 17 см). До макроструктури словника, крім апелятивних назв, уведено оніми, зокрема антропоніми — *Беатриче* ‘провідниця Дантого по раю і по пеклі в творі, Божественній комедії’ (арк. 16), *Боян* ‘сьпівак, про якого згадка в Слові о полку Ігоревім; назва многих сьпівацких товариств’ (арк. 31); міфоніми — *Гера* ‘богиня подружа, жінка грецького Бога Зевса’ (арк. 10), *Зевес* ‘(у римлян Юпітер), бог неба’ (арк. 2), хороніми — *Гелляда* ‘Старинна Греція’ (арк. 10), *Гельвеція* ‘Швейцарія’ (арк. 10) та ін.; також зафіксовано варваризми: з французької мови — *бон жур* ‘добрий день’ (арк. 29), *бон суар* ‘добрий вечір’ (арк. 29), латинської — *бонум публікум* ‘публичне добро’ (арк. 30), *ве віктіс* ‘горе побідникам’ (арк. 1), *вірібус унітіс* ‘спільними силами’ (арк. 23) та ін.

У мікροструктурі словника неведено етимологію слова та пояснення: *абажур* фр[анцузьке] ‘заслона на лампу’ (арк. 1), *абітуриєнт* лат[инське] ‘ученик, приступаючий до іспиту зрілості (матури)’ (арк. 1), *баритон* іт[алійське] ‘голос, середній між басом а тенором’ (арк. 11), *бароскоп* грец[ьке] ‘прилад до міряня вогкості воздуха’ (арк. 12), *башта* тур[ецьке] ‘оборонна вежа’ (арк. 15), *бітос* нім[ецьке] ‘сіканина, страва з мяса’ (арк. 2), *біцикль* англ[ійське] (арк. 24), *буркут* мад[ярське] ‘квасна вода, жерело’ (арк. 38) та ін.

«Словарець бурсацького жаргону» [7] Кость Широцький (Шероцький) (1886–1919) — мистецтвознавець, професор Кам’янець-Подільського університету, уклав під час навчання в Кам’янець-Подільській духовній семінарії у 1901–1906 рр. «Словарець ...» містить понад 1 100 заголовних слів — жаргонізмів учнів семінарії з поясненнями та 120 карток із зразками фольклору семінаристів — прислів’їв, приказок, анекдотів, пісень. Лексика словника репрезентує особливості подільського говору [12, с. 170].

«Словарець ...» із розвідкою автора «Бурсацький жаргон української мови на Поділлі» у 1998 р. опублікував Й. Дзензелівський [56]. Дослідник зазначив, що словник К. Широцького виявлений в архіві автора вже після його смерті. У Радянській Україні, на думку Й. Дзензелівського, ці матеріали не могли бути опубліковані, тому, можливо, «Словарець ...» до бібліотеки

Наукового товариства імені Шевченка у Львові передав Антон Середи — друг К. Широцького, графік і майстер прикладного мистецтва, твори якого в 1932 р. експонувалися у Львові на виставці Асоціації незалежних українських митців [12, с. 168].

У фонді родини Грушкевичів зберігається перекладний польсько-український словник початку ХХ століття Теофіля Грушкевича (1846–1915) — українського педагога, публіциста та просвітницького діяча [10]. Словник містить близько 60 000 заголовних слів. Українська лексика в словнику репрезентує багатство української синонімії та фразеології [47, с. 388–389].

У фонді «Окремі надходження» зберігаються «Матеріали до словника української мови» невстановлених авторів (1930-ті рр.) [26, с. 223; 34]. Праця тлумачного типу розміщена на 900 картках різного розміру. Значення слів у «Матеріалах ...» в основному передано описовими поясненнями: *куниця* ‘плата від виходячих заміж дівчат у чужу волость’ (арк. 732), *органіст* ‘учив у сільських парох[іяльних] школах’ (арк. 536), *подушне* ‘данина з душ’ (арк. 573); ілюстраціями: *зна* ‘хто його зна, бог зна’ (арк. 453), *між* ‘не гомонять поміж собою’ (арк. 510), іншомовну лексику часто зафіксовано мовою оригіналу: *nuntius* ‘нунцій’ (арк. 492), *post obitum* ‘по смерті’ (арк. 526), також подано слова без пояснень їх значень.

«Матеріали до словника української мови» (понад 2000 слів) [8, с. 65–66] письменника, публіциста, громадського і політичного діяча М. Павлика (1853–1915) [36] — виписки з творів українських письменників Панаса Мирного, А. Свидницького, з часописів «Зоря галицька», «Галицько-руський вісник», літературних збірників «Нива», «Степ», альманаху «Перший вінок», а також з живого народного мовлення із зазначенням місцевості.

«Матеріали до порівняльного польсько-українсько-латинсько-грецького словника» (1880-ті рр.) священика, культурно-громадського діяча, літератора, краєзнавця пароха в селах Білківці та Нестерівці Тернопільської області [2] Іполита Барвінського (1831–1883) [35] є чорновими записами польських слів з українськими, латинськими, грецькими відповідниками на 580 картках різного розміру; українські еквіваленти наведено не до всіх слів.

У фондах відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка зберігаються лексикографічні пам'ятки української мови різних типів — тлумачні, перекладні, термінологічні, іншомовних слів, діалектні, жаргонної лексики. Найбільшу групу становлять перекладні словники. Дослідження та введення їх до наукового обігу доповнює історію розвитку української лексикографії, є джерельною базою для української історичної лексикології та діалектології.

1. *Арсенич П.* Голубович Іван / *П. Арсенич* // Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль, 2004. — Т. 1 : А-Й. — С. 387.
2. *Барвінський І.* Матеріали до порівняльного словника // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 11, спр. 4142. — 585 арк.
3. *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія / *С. П. Бевзенко*. — Київ : Вища школа, 1980. — 246 с.
4. *Вагилевич І.* «Ідуотукоп» — українсько-німецько-латинський словник // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 29, спр. 55. — 75 с.
5. *Вагилевич І.* Лемки — мешканці західного Прикарпаття / *І. Вагилевич* // Народна творчість та етнографія. — 1965. — № 4. — С. 76-78.
6. *Витвицький Т.* Прир8чний словарь Полско-словенській і Народно-Р8ській, содержащ в себя вся реченія польская, словенская и народно-р8ская // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 2, спр. 276. — 667 с.
7. *Галас Б.* Рукописні словники ХІХ — початку ХХ ст. і тенденції розвитку української літературної мови в Західній Україні / *Борис Галас* // Матеріали конгресу Міжнародної асоціації україністів : зб. наук. статей. — Чернівці : Руга, 2003. — С. 185-191.
8. *Галас Б. К.* Шимкевич як лексикограф і українське словникарство (кінець ХVІІІ — початок ХХ ст.) / *Б. К. Галас*. — Ужгород, 1995. — 300 с.
9. *Голубович І.* Словник іншомовних слів (1914) // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 244, спр. 244. — 311 арк.
10. *Грушкевич Т.* Польсько-український словник // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 41, спр. 132. — 6284 арк.
11. *Дзєндзелівський Й.* Буковинські говори у словнику Т. Витвицького 1849 р. / *Йосип Дзєндзелівський* // Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика. — Львів, 2003. — С. 72-78.

12. *Дзензелівський Й.* Дослідження К. Широцьким жаргону учнів Кам'янець-Подільської духовної семінарії / *Йосип Дзензелівський* // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Харків : Майдан, 1998. — Т. 6. — С. 167-206. — (Нова серія).
13. *Дзензелівський Й.* Дослідження лексики українських говорів (стан і перспективи) // Записки НТШ.— Львів, 1990. — Т. ССXXI. — Праці філологічної секції. — С. 249-261.
14. *Дзензелівський Й.* З історії української лексикографії I пол. XIX ст. / *Йосип Дзензелівський* // Другий міжнародний конгрес українців : доп. і повідомл. (Мовознавство). — Львів, 1993. — С. 222-227.
15. *Дзензелівський Й. О.* Конспект лекцій з курсу української діалектології / *Й. О. Дзензелівський.* — Ужгород, 1965. — Ч. 1 : Фонетика — 126 с.
16. Етимологічний словник української мови : у 6 т. / за ред. *О. Мельничука.* — Київ : Наук. думка, 1985–2012. — Т. 1 : А-Г. — 632 с. ; Т. 2 : Д-Копці. — 572 с.
17. Інвентар рукописної колекції бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф.1, оп. II, спр. 101. — 78 арк.
18. *Кирчів Р.* Піонер українського карпатознавства : про розвідку Івана Вагилевича «Бойки, русько-слов'янський люд в Галичині» / *Роман Кирчів* // Збірник наук. праць: (до 200-ліття Маркіяна Шашкевича). — Львів, 2011. — С. 245-252.
19. *Кирчів Р. Т.* Етнографічно-фольклористична діяльність Руської Трійці / *Р. Т. Кирчів.* — Київ : Наук. думка, 1990. — 344 с.
20. *Кобилянський Б.* Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття / *Б. Кобилянський* // Український діалектологічний збірник. — Київ, 1928. — Кн. 1. — С. 1-92.
21. *Кобів Ю.* Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / *Ю. Кобів.* — Київ : Наук. думка, 2004. — 800 с.
22. *Ковалевська О. О.* Охримович (Охримович) Володимир Юліанович / *О. О. Ковалевська* // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: *В. А. Смолій* (голова) та ін. ; НАН України; Інститут історії України. — Київ : Наук. думка, 2010. — Т. 7 : Мл-О. — С. 708-709.
23. *Кольбух М. М.* Історія формування збірки кириличних рукописних книг відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника / *М. М. Кольбух* // Рукописна та книжкова спадщина України. — Київ, 2005. — Вип. 10. — С. 263-276.

24. *Кониський О.* Матеріали до українсько-російського словника // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, од. зб. 494. — 965 арк.
25. *Коржинський В.* Малай словарець уживаныхъ слѣвъ гуцульскихъ збранихъ в Жабю Слупійцѣ 1894–1896 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, оп. 1, од. зб. 530. — 55 арк.
26. *Кульчицька Т.* Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліогр. покажчик / *Т. Кульчицька.* — Львів, 1999. — 360 с.
27. *Лаврівський І.* Матеріяли до словаря рускаго (1822–1826 pp.) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 2, спр. 331. — Т. 1–6. Т. 1 : Б–В. — 698 с. ; Т. 2 : Д, Є, Ж. — 520 с. ; Т. 3 : З. — 520 с. ; Т. 4 : Л–М. — 196 с. ; Т. 5 : С. — 480 с. ; Т. 6 : Ф, Ч. — 400 с.
28. *Левцицький І.* Витвицкий Теодоръ // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 167, оп. II, спр. 525. — 5 арк.
29. *Левцицький І.* Коржинський Володимир // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 167, оп. 2, спр. 1582. — 1 арк.
30. *Левкевич Д.* Словар грецько-руський (Перемишль, 1892) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, спр. 592. — 733 арк.
31. Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини XIX століття [упоряд. та передм. *В. Пилиновича*]. — Перемишль, 2001. — 451 с.
32. Матеріали до словника українських ботанічних назв // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, спр. 600/І. — 4200 арк.
33. Матеріали до словника української мови // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9, спр. 2036. — 900 арк.
34. Матеріали до українсько-російського словника // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, спр. 600/II–V. — 18000 арк.
35. *Медведик П.* Барвінський Іполит Григорович / *П. Медведик* // Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль, 2004. — Т. 1 : А–Й. — С. 83.
36. *Павлик М.* Матеріали до словника української мови // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 160, спр. 49–57. — 315 арк.
37. *Партицький О.* Словарь нѣмецко-русский : у 2 т. / *О. Партицький.* — Львовъ, 1867. — Т. 1 : XVI, 432. — Т. 2 : 382 с.
38. *Петрів М.* «Часопись Правнича» (Львів, 1889–1891, 1894–1900 pp.) — перший український юридичний журнал : історія та здобутки (До 125-річчя виходу у світ першого числа видання) / *Михайло Петрів* // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. — Львів, 2014. — Вип. 4 (22). — С. 3–18.

39. Посмертні згадки // Діло. — 1928. — 31 серп. (№ 194).
40. *Пишторська М.* На пограниччях надсянського говору // Збірник пам'яті Івана Зілінського (1879–1952). Спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р. — Нью-Йорк, 1994. — С. 363-381.
41. *Свенцицкий И. С.* Описание иноязычных и новейших карпаторусских рукописей библиотеки «Народного Дома» во Львове / *И. С. Свенцицкий.* — Львов : [б. в.], 1905. — 64 с.
42. *Симоненко Л. О.* Термінологія / *Л. О. Симоненко* // Українська мова : енциклопедія. — 3-тє вид., зі змінами і доп. — Київ, 2007. — С. 708-709.
43. *Скоморовський Й.* Матеріялы до словаря руссаго // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 77, спр. 305. — Т. 1-5. Т. 1 : А-Г. — 146 арк. ; Т. 2 : Д-Й. — 137 арк. ; Т. 3 : К-О. — 181 арк. ; Т. 4 : П. — 220 арк. ; Т. 5 : Р-Щ. — 184 арк.
44. Словник польсько-церковнослов'янсько-український з половини ХІХ сторіччя Т. Витвицького [опрац. і подав до друку *Й. Дзєндзелівський*]. — Варшава : Семпер, 1997. — 611 с.
45. *Сус І.* «Idyotykon» І. Вагилевича як джерело до вивчення історії українсько-польської лексикографії / *Ірина Сус* // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. — Львів, 2003. — Вип. 4. — С. 48-53.
46. *Сус І.* Рукописний українсько-польський словник «Матеріялы до словаря руссаго» Й. Скоморовського як джерело до вивчення українських говорів / *Ірина Сус* // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія: Соціальні комунікації. — Ужгород, 2011. — Вип. 25. — С. 81-85.
47. *Сус І.* Рукописні пам'ятки українсько-польської та польсько-української лексикографії у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника / *Ірина Сус* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2011. — Вип. 19. — С. 380-393.
48. *Сус І.* Українська лексика у чотиримовному «Словарі языка южно-русского 1834–1844» І. Вагилевича / *Ірина Сус* // Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства : зб. наук. праць. — Ужгород : УжНУ, 2013. — Вип. 18. — С. 72-77.
49. *Сус І.* Українська народна мова в «Матеріялах до словаря руссаго» Івана Лаврівського / *Ірина Сус* // Українська мова в Галичині : історичний вимір. — Львів, 2011. — С. 124-136.
50. *Тершаковець М.* Галицко-руске літературне відродженє / *Михайло Тершаковець.* — Львів, 1908. — 166 с.

51. *Ткачук О.* Матеріали до словника української юридичної термінології (1920–1927) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, спр. 829. — 175 арк.
52. Українська державна чоловіча гімназія в Перемишлі. 1895–1995 / упор. *І. Гнаткевич.* — Дрогобич, 1995. — 304 с.
53. *Усенко І. Б.* Кониський Олександр Якович / *І. Б. Усенко* // Енциклопедія історії України / редкол.: *В. А. Смолій* (голова) та ін. ; НАН України, Інститут історії України. — Київ : Наук. думка, 2008. — Т. 5 : Кон-Кю. — С. 25.
54. *Широцький К.* Словарець бурсацького жаргону // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 1, спр. 773/2. — 1280 арк.
55. *Широцький К.* Словарець бурсацького жаргону // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. — Харків : Майдан, 1998. — Т. 6. — С. 167-206. — (Нова серія).
56. *Черняк В. С.* З історії діалектної лексикографії / *В. С. Черняк* // Структура українських говорів. — Київ : Наук. думка. — С. 183-191.
57. Atlas gwar bojkowskich / pod kier. *J. Riegera.* — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź, 1980–1991. — Т. 1-7. Т. 6, Cz. 1. — м. 296-351 ; Т. 7, Cz. 1. — м. 365-602.
58. *Blazheyowskyj D.* Historical Šematism of the Eparchy of Stanislaviv : From Its Establishment until the Outbreak of World War II (1885–1938) / *Dmytro Blazheyovskyi.* — L'viv, 2002. — 450 s.
59. *Horodyska H.* Dzieje Konkursu leksykograficznego im. Samuela Bogumiła Lindego 1876–1922 / *H. Horodyska.* — Wrocław ; Warszawa ; Gdańsk ; Łódź, 1989. — 304 s.
60. *Sus I.* Західнослов'янськи в українській діалектній лексиці рукописного українсько-польсько-німецького словника «Матеріялы до словаря русскаго» (1822–1826) Івана Лаврівського / *Ірина Sus* // Slavia Orientalis. — Warszawa, 2015. — Т. LXIV, N 1. — S. 117-123.
61. *Vahylevič J.* Wojkowe, lid ruskosłowanský w Haličeh // Časopis Českeho Museum. — 1841. — N. 4. — S. 30-72.
62. *Vahylevič J.* Huculowe obywatelé východnjho pohožj karpatskeho // Časopis Českeho Museum. — 1838. — N 4. — S. 475-498 ; 1839. — N 1. — S. 45-68.
63. *Wagilewicz I.* Wojki. Szczep rusko-słowiański w Galicyi // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, оп. I, спр. 4342. — 39 с.